

Ter gelegenheid van de fusie waarbij per 1 januari 1992 het Groninger waterschap Reiderzijlvest en het Drentse waterschap De Veenmarken zullen samensmelten tot het waterschap Dollardzijlvest is het historisch kaartboek Dollardzijlvest, gepeild en aangekaart uitgebracht. Deze publikatie geeft een kartografische kijk op de geschiedenis van land en water in het oosten van Groningen en Drente. Ruim 30 historisch waardevolle kaarten, waarvan een groot gedeelte in kleur, worden door een twintigtal vakspecialisten besproken. De onderstaande bijdrage is een verkorte weergave van de bespreking van een fantasiekaart van de Dollard door de Amsterdamse historisch geografe Drs. G.A. Somsen. Lezers van Noorderbreedte kunnen het boek verkrijgen door f 39,- over te maken op giro nr. 34 61 057 tnv. Regio Project, postbus 9160, 9703 LD Groningen. Het boek wordt u dan in maart kosteloos thuisbezorgd.

De Dollard voor de inbraak

De oudste kaarten die zijn bewaard gebleven en waarop de Dollard staat afgebeeld, dateren uit het midden van de 16e eeuw. Het water had destijds al een groot gedeelte van het land opgeslokt. Authentiek kaartmateriaal van voor de overstromingen is niet (meer) voorhanden. Hoe het Dollardgebied in de periode voor die overstromingen er uit heeft gezien weet niemand. Om daar toch een beeld van te krijgen, moeten we onze toevlucht nemen tot zogenaamde rekonstruktiekaarten, gemaakt op basis van archiefmateriaal. Bijgaande kaart is daar een voorbeeld van, gemaakt door M. van Olm in het derde kwart van de 18e eeuw.

Vóór dat de Dollard werd gevormd, had de Eems tot ongeveer het later verdwenen stadje Torum nagenoeg dezelfde loop als tegenwoordig. Maar vanaf dat punt stroomde de rivier met een scherpe bocht in noordwaartse richting, om het Nesserland, passeerde Emden en vervolgde in zuidoostelijke richting z'n weg naar de Noordzee. Langs de Eems lag een in de loop der eeuwen neergelegde strook klei. Deze uit oude klei bestaande oeverwal lag relatief hoog vergeleken met het achterliggende land. Op het nog bestaande deel van deze rug in het landschap ligt nog steeds een aantal oude terpdorpen en men moet aannemen dat er oorspronkelijk veel meer zijn geweest; het ging waarschijnlijk om een vruchtbare en relatief dichtbe-

volkte landstreek. Naar het zuiden toe nam deze kleistreek in dikte af en wigde uit tegen een vrij laaggelegen veengebied.

Vanuit de terpdorpen op de hoger gelegen delen is het zuidelijker gelegen veen ontgonnen; dit blijkt uit de naamgeving van enkele straaddorpen, meer landinwaarts. De ontginning van dit woldgebied is waarschijnlijk gestart nadat het achterland van de Eems, door de aanleg van dijken langs de oever, tegen overstromingen was beveiligd. Die eerste bedijkingsactiviteiten zullen waarschijnlijk in de 11e eeuw hebben plaatsgevonden. Het veengebied, op een golvende dekzandondergrond, werd plaatselijk onderbroken door erbovenuit stekende zandruggen en keileemopduikingen. De tussen de ruggen en koppen gelegen kommen waren met veen begroeid.

Het westelijk deel van dit landschap droeg de naam Oldambt bestaande uit het noordelijk klei-Oldambt en het zuidelijker gelegen veen- en woldgebied, dat Wold-Oldambt wordt genoemd. Het oostelijk deel heette Reiderland.

Wold-Oldambt

Over het ontstaan van de Dollard bestaat veel onenigheid. Zowel het tijdstip als de oorzaken zijn onderwerp van discussie; de één legt meer nadruk op natuurlijke factoren, de ander vindt dat de bevolking de belangrijkste schuldige is geweest. Eén van de natuurlijke oorzaken zou de getijde-

werking zijn geweest, waardoor enkele eilanden in de monding van de Eems steeds meer afbrokkelde. Juist voor de noordwestelijke stormen ontstond zo een ideale invalspoort. Vooral het 'schiereiland' Nesserland was destijds volledig blootgesteld aan de uitschurende werking van het water. De aard van de bodem zal ook hebben bijgedragen aan de wateroverlast. Achter de relatief hoge kleigordel langs de Eems lag tenslotte een laaggelegen, moerasachtig veengebied; éénmaal doorgebroken, had de zee over een groot gebied vrij spel. Zo zou bij de stormvloed van 1509 in het Oldambt een stuk land, met tien of twaalf stuks veedier, door het water zijn opgetild en door de westenwind over de Dollard zijn gedreven, waarna het zich in Reiderland aan Oostfriese zijde weer aan hechtte. Naar aanleiding van dit voorval, zo verhaalt Ubbo Emmius, zou een juridische strijd zijn ontbrand over het eigendomsrecht van het land en de levende have. Relatieve stijging van de zeespiegel wordt ook verondersteld. Door het systeem van akkerbouw op veen zou het maaiveld zijn gedaald, met als gevolg steeds groter wordende afwateringsproblemen. Dat de overstromingen in ieder geval het gevolg zijn geweest van één of meerdere stormvloeden, daarover bestaat geen enkele twijfel, wel over het tijdstip daarvan.

Oorspronkelijk ging men uit van het jaar 1277, onder verwijzing naar Ubbo Emmius en de rekonstruktiekaart van Jacob van der Meersch (1574), waarop dit jaartal wordt vermeld. Daarnaast duiken de jaartallen 1413 en 1362 op als het fatale tijdstip; 1413, omdat toen dijken en zijlen werden vernield in verband met de partijtysten tussen de Schieringers en de Vetkopers; 1362, omdat in dat jaar de Marcellusvloed plaatsvond. De laatste tijd veronderstelt men dat het in 1362 'slechts' om een overigens niet geringe uitbreiding van het overstromde gebied ging. Steeds meer raakt men er tegenwoordig van overtuigd dat de eerste overstromingen in het jaar 1287 plaatsvonden, ten gevolge van een reeks van grotere en kleinere stormvloeden. NB

